

**BIURO
RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH**

RPO-587916-VII-1106-08/GR

00-090 Warszawa Tel. centr. 0-22 551 77 00
Al. Solidarności 77 Fax 0-22 827 64 53

Warszawa, ...7.....06.....2008.....

BIURO RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH	
WPL.	2008 -06- 11
ZAL.	NR. 1151453

RPO-587916/08

**Informacja
o czynnościach prowadzonych z upoważnienia Rzecznika Praw Obywatelskich w
Schronisku dla Nieletnich w Falenicy
w dniu 29-30 kwietnia 2008 r.**

Wizytę przeprowadzili pracownicy Zespołu Prawa Karnego Wykonawczego Biura Rzecznika Praw Obywatelskich:

Ryszard Musidłowski - gł. specjalista w Zespole,
Grażyna Rdzanek - Piwowar - gł. specjalista w Zespole,

Wizyta miała na celu zbadanie stanu przestrzegania praw wychowanek, w tym przede wszystkim prawa do nauki, informacji, kontaktów z rodziną, wypoczynku, możliwości wykonywania praktyk religijnych, zabezpieczenia odpowiednich warunków pobytu, ochrony przed poniżającym traktowaniem i karaniem.

W ramach wizyty:

- przeprowadzono rozmowę z dyrektorem Schroniska dla Nieletnich i Zakładu Poprawczego w Falenicy, mgr. Romualdem Sadowskim,
- zlustrowano teren i budynek Schroniska i Zakładu,
- zwizytowano pomieszczenia mieszkalne, lekcyjne i specjalistyczne,
- przeprowadzono rozmowy w cztery osoby z ok. 20% wychowanek (5 rozmów według przygotowanego kwestionariusza),
- zanalizowano dokumentację Schroniska, w szczególności w zakresie stosowanych kar i zasad karania wychowanków oraz środków przymusu bezpośredniego.

I. Ogólna charakterystyka placówki

Schronisko jest środkiem tymczasowym stosowanym wobec nieletnich, którzy ukończyli 13 lat, dokonali czynów karalnych i - ze względu na toczące się w trybie poprawczym postępowanie - muszą pozostawać do dyspozycji organu procesowego. Przesłanki umieszczenia w schronisku określone są w art. 27 § 1 oraz §2 ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (t. jedn. Dz.U. z 2002 r. Nr 11, poz. 109 ze zm.). Są to:

- ujawnienie okoliczności przemawiających za umieszczeniem w zakładzie poprawczym ,

- uzasadniona obawa ukrycia się nieletniego lub zatarcia śladów czynu albo niemożność ustalenia tożsamości nieletniego (lub, w przypadku „wyjątkowego” umieszczenia na podstawie art. 27 § 2 u.p.n., ciężar gatunkowy wymienionego w tym przepisie czynu).

Aby doszło od umieszczenia muszą być zatem spełnione jednocześnie:

- 1/ warunki umożliwiające umieszczenie w zakładzie poprawczym, określone w art. 10 u.p.n. oraz

- 2/ jedna z trzech przesłanek wymienionych w dalszej kolejności (lub, gdy te nie występują - zarzucenie popełnienia wymienionego w art. 27 § 2 u.p.n. czynu karalnego).

Pobyt w schronisku jest formą pozbawienia wolności, ponadto warunki przebywania w nim obwarowane są większymi obostrzeniami, niż w zakładzie poprawczym. Artykuł 27 u.p.n. wprowadza zatem także rygory, które zmierzają do usprawnienia postępowania i spełniają wobec nieletniego funkcje gwarancyjne. Zasadą jest bezwzględne określenie czasu stosowania schroniska - jednak nieprzekraczalny, trzymiesięczny okres pobytu nieletniego w schronisku przed skierowaniem sprawy na rozprawę (§ 3), może być przedłużony o dalsze nieprzekraczalne trzy miesiące „ze względu na szczególne okoliczności sprawy” (§ 4), a skierowanie sprawy na rozprawę „automatycznie” przedłuża pobyt bez potrzeby wydawania odrębnego postanowienia (§ 3). Nieograniczone „przedłużanie” okresu pobytu uniemożliwia § 6 tego artykułu, zgodnie z którym łączny pobyt nieletniego w schronisku do czasu wydania wyroku przez sąd pierwszej instancji nie może być dłuższy niż rok (wyłącza się okres nieusprawiedliwionej nieobecności i obserwacji psychiatrycznej), jednak „w szczególnie uzasadnionych przypadkach” może go przedłużyć, na czas oznaczony, sąd okręgowy.

Środek tymczasowy w postaci umieszczenia w schronisku trwa do czasu przystąpienia do wykonania orzeczenia, chyba że sąd rodzinny postanowi inaczej (art. 74 § 1 u.p.n.). Wyjątkowa sytuacja, umożliwiająca umieszczenie w schronisku dla nieletnich nieletniego, wobec którego nie stosowano schroniska w toku postępowania przed sądem,

może nastąpić wówczas, gdy nie może zostać wykonane orzeczenie o umieszczeniu w zakładzie poprawczym. Zgodnie z art. 74 § 2 u.p.n. w wyjątkowych wypadkach sąd - który co do zasady stosuje wówczas dozór kuratora - może uznać taką konieczność ze względów wychowawczych i orzec umieszczenie w schronisku na pobyt nieprzekraczający 3 miesięcy. Pobytu zastosowanego w tym trybie nie można przedłużyć.

Nadzór zwierzchni nad schroniskami dla nieletnich sprawuje Minister Sprawiedliwości, poprzez prezesów sądów wojewódzkich i wyznaczone osoby. Nadzór pedagogiczny sprawują wizytatorzy Ministra Sprawiedliwości, okręgowe zespoły nadzoru pedagogicznego i dyrektorzy schronisk i zakładów.

Wraz z umieszczeniem nieletniego w schronisku na podstawie art. 27 u.p.n. rozpoczyna się proces wychowawczy i przeprowadzana jest diagnoza nieletniego. W ocenie Dyrektora, przeciętnie wobec około 40-50% nieletnich umieszczanych w Schronisku dla Nieletnich w Falenicy sąd w następstwie nie stosuje jednak umieszczenia w zakładzie poprawczym.

Poważne następstwa ma zwiększający się w ostatnim czasie udział dziewcząt w przestępczości nieletnich. Powoduje on, że w ośrodkach dla dziewcząt, szczególnie w schroniskach, mocno odczuwa się brak miejsc. Nieletnie dziewczęta kierowane są do jednego z trzech ośrodków na terenie kraju - Schroniska i Zakładu Poprawczego w Falenicy, w Zawierciu lub w Koronowie.

Funkcjonowanie tych ośrodków dodatkowo komplikuje fakt, że po pierwsze - powołane są w nich zarówno schroniska, jak i zakłady, po drugie - nie są one sprofilowane (schroniska dzielą się na zwykłe i interwencyjne, podział zakładów jest bardziej skomplikowany. Z dokumentów wewnętrznych ośrodka wynika, że uprawnienia wychowanek zakładu poprawczego kształtowane są tak, jak to określają przepisy dla zakładu półotwartego).

Problemy te od 2006 r. są sygnalizowane Ministerstwu Sprawiedliwości.

Schronisko i zakład w Falenicy mieszczą się przy ul. Jachowicza 4, na 1,5 hektarowym terenie. Główny budynek wybudowany został w 1959 r. na potrzeby schroniska dla chłopców, obecne przeznaczenie zostało określone w 1967 r. Oprócz dwupiętrowego budynku głównego o powierzchni użytkowej 15 336 m², znajdują się tu budynki portierni, garażu i przepompowni, jak też amfiteatr, basenik, miejsce do zabaw z huśtawkami. Alejki wśród ładnie utrzymanej zieleni służą do spacerów lub jazdy na wrotkach. Dwa boiska do koszykówki i do piłki ręcznej, na którym obecnie wychowanki grają w piłkę nożną, są chętnie wykorzystywane i mocno wyeksploatowane (popękany asfalt może zagrażać bezpieczeństwu wychowanek). Teren jest ogrodzony, strzeżony i monitorowany.

Organizacja ośrodka przewidziana jest na 40 nieletnich - 10 miejsc schroniskowych i 30 zakładowych. W razie potrzeby grupa zakładowa przeznaczana jest na schroniskową.

Taka sytuacja miała miejsce w trakcie wizyty - były dwie grupy schroniskowe i dwie zakładowe. W schronisku ewidencyjnie przebywało 20 wychowanków: 7 w I grupie i 13 w II grupie (faktycznie w grupie II obecnych było 11 nieletnich, gdyż 2 nie powróciły z przepustek). Spośród tych 20 nieletnich: 7 przebywało w schronisku do 3 miesięcy, 7 do 6 miesięcy, a 6 do roku.

W suterenie budynku znajduje się niezbyt funkcjonalna kuchnia, która wymaga jeszcze sporych nakładów, aby spełniała wymagania Sanepidu (decyzja HŻ/40/07 Państwowego Powiatowego Inspektora Sanitarnego) i sanitariat kucharek; stołówka; nieduża sala gimnastyczna i pomieszczenie czasowo przeznaczone dla byłej wychowanki. Na parterze mieści się gabinet dyrektora z sekretariatem; duży hol ze stolikami i miejscami do siedzenia, gdzie realizowane są wizyty rodzin; mały pokój wychowawców; magazynek, pokój pielęgniarki oraz część internatowa II grupy zakładowej (4 sypialnie - 2 x 3 i 2 x 4 miejsca - oraz zadbana łazienka, zakwalifikowana do remontu z uwagi na łuszczenie się sufitu spowodowane nadmiarem wilgoci i brak przesłon przy prysznicach). Pomieszczenia te, użytkowane przez najdłużej przebywającą w placówce grupę, należą do najlepiej utrzymanych i wyposażonych w placówce, a remontowane były po części (tapetowanie) przez same wychowanki. Każda grupa wychowanków dysponuje swoją kuchnią, gdzie odbywają się wspólne z wychowawcą, jak w dobrej rodzinie - kolacje i niedzielne śniadania.

Wszystkie przesłony i drzwi na górze dostosowane są do wymogów unijnych i bezpieczeństwa przeciwpożarowego. Oddzielenie poszczególnych działów (blaszane drzwi, urządzenia oddymiające, sygnalizacyjne i hydranty), przy zachowaniu ciągu pieszego jest warunkiem zagospodarowania strychu, które jest planowane w związku z rosnącymi potrzebami, zwłaszcza względem miejsc schroniskowych.

Na I piętrze znajduje się kaplica (kiedyś zawsze dostępna); monitorowana izba przejściowa z dwoma łóżkami, oddzielnym prysznicem i wc; pomieszczenia I grupy zakładowej, która dysponuje pięcioma sypialniami (3 na 3 miejsca, 1 na 4 i 1 na 5 miejsc) z łazienką, wygodnym aneksem kuchennym; aula z rozsuwanymi drzwiami, która powstała z dwóch świetlic; pokój monitoringu i ochrony placówki; pokój psychologów; niewykorzystane pokoje wicedyrektora i pracownika socjalnego, które mają być przekształcone w pomieszczenie dla psychologa i pokój terapeutyczny oraz - w oddzielnym skrzydle, gdzie zagospodarowany jest każdy kąt - administracja (kadry, gł. księgowy, kasa). Po drugiej stronie są pomieszczenia II grupy schroniskowej: czysta kuchienka i łazienka z przysłonami, duża świetlica szkolna wykorzystywana po południu jako świetlica grupy, magazynek i dwie były klasy użyczone przez szkołę i czasowo zaadaptowane na sypialnie (po 4 miejsca w każdej).

Na II piętrze mieszczą się pracownie: fryzjerska, haftu ręcznego, gastronomiczna (technologiczna, w kuchni odbywają się zajęcia praktyczne - tu teoretyczne), z zakresu krawiectwa oraz z zakresu dziewiarstwa; magazynek; pokój kierownika warsztatów;

łazienki (dla personelu i dla wychowanek) i pokój nauczycielski. Po drugiej stronie są pomieszczenia I grupy schroniskowej: duża świetlica wymagająca remontu, schludnie utrzymane kuchenka i łazienka z prysznicami za kotarami (z uwagi na łuszczący się sufit miała być remontowana, ale środki pochłonęła wymiana drzwi), pokój wychowawców i sypialnie, które są ogólnie mniej zadbane, niż w innych grupach.

W ośrodku nie ma izby izolacyjnej.

Teren i część obiektu mieszkalnego są monitorowane.

Kadra pedagogiczna liczy 35 osób. W placówce zatrudnionych jest:

- 17 wychowawców (14 z wykształceniem wyższym magisterskim, 3 - ze średnim),
- 6 nauczycieli (5 z wykształceniem wyższym magisterskim, 1 z wyższym licencjackim),
- 9 nauczycieli zawodu (2 z wykształceniem wyższym magisterskim, 2 z wykształceniem wyższym licencjackim, 5 ze średnim),
- 3 pracowników zespołu diagnostyczno- korekcyjnego (wszyscy z wykształceniem wyższym magisterskim).

Placówka jest regularnie wizytowana przez sędziego wizytatora.

II. Stan przestrzegania praw

System prawa polskiego zapewnia zwiększoną ochronę praw nieletnich umieszczonych w schroniskach dla nieletnich z dwóch podstawowych powodów:

- 1/ są oni pozbawieni wolności i podlegają rygorom postępowania w sprawach nieletnich,
- 2/ przebywają poza rodziną, w placówce typu zakładowego

Fundamenty tej ochrony tworzy Konstytucja RP oraz standardy prawa międzynarodowego, w większości wchodzące w skład polskiego porządku prawnego, w szczególności zaś:

ad1/ odnośnie do pozbawienia wolności nieletnich i prowadzonego wobec nich postępowania:

- art. 40, art. 41 ust.1, art. 48 ust. 2 i art. 72 Konstytucji RP ,
- art. 37 i art. 40 Konwencji o prawach dziecka (Dz.U.z 1991 r., Nr 120, poz. 526 ze zm.)
Artykuł 37 zakazuje bezprawnego lub arbitralnego pozbawiania wolności - nakazuje natomiast, aby aresztowanie, zatrzymanie lub uwięzienie dziecka było zgodne z prawem, zastosowane jedynie jako środek ostateczny i na możliwie najkrótszy czas. Każde dziecko pozbawione wolności ma być traktowane humanitarnie i z

poszanowaniem wrodzonej godności jednostki ludzkiej, w sposób uwzględniający potrzeby osoby w danym wieku. Ma mieć dostęp do pomocy, jak też prawo do kwestionowania legalności pozbawienia go wolności przed sądem oraz domagania się uzyskania szybkiej decyzji w tej sprawie.

Artykuł 40 Konwencji wskazuje środki, jakie powinno zapewnić państwo, które „uznaje prawo każdego dziecka podejrzanego, oskarżonego bądź uznanego winnym pogwałcenia prawa karnego do traktowania w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości dziecka, umacnia w nim poszanowanie podstawowych praw i wolności innych osób oraz uwzględnia wiek dziecka i celowość sprzyjania jego reintegracji dla podjęcia przez nie konstruktywnej roli w społeczeństwie”. W tym celu:

a) żadne dziecko nie może być oskarżane bądź uznawane winnym pogwałcenia prawa karnego poprzez działanie, które nie było zabronione przez prawo w momencie jego dokonania;

b) natomiast dziecko oskarżane o pogwałcenie prawa karnego ma przynajmniej następujące gwarancje:

- domniemania niewinności do chwili udowodnienia winy zgodnie z prawem;
- niezwłocznego bezpośredniego - lub za pośrednictwem rodziców albo opiekuna - poinformowania o stawianych mu zarzutach oraz zapewnienia pomocy w przygotowaniu i prezentowaniu obrony;
- rozpatrzenia sprawy bez zwłoki przez niezawisłą i bezstronną władzę bądź organ sądowy w uczciwym procesie, przeprowadzonym zgodnie z prawem i z zabezpieczeniem właściwej pomocy oraz w obecności jego rodziców lub opiekunów prawnych, jeśli tylko nie będzie to uważane za niezgodne z najwyższym interesem dziecka z uwagi na jego wiek lub sytuację;
- niestosowania przymusu do składania zeznań lub przyznania się do winy; przesłuchiwanie świadków ze strony przeciwnej i równoprawnego uczestniczenia w przesłuchiowaniu świadków w jego imieniu;

zaś w przypadku uznania winnym pogwałcenia prawa karnego:

- prawo odwołania się od tego orzeczenia oraz innych związanych z nim środków do wyższej, kompetentnej, niezawisłej i bezstronnej władzy lub organu sądowego;
- zapewnienia bezpłatnej pomocy tłumacza, gdy nie mówi w danym języku;
- pełnego poszanowania spraw z zakresu życia osobistego we wszystkich etapach procesowych.

Tworzone w państwach prawa i procedury powinny uwzględniać:

a) ustanowienie minimalnej granicy wieku, poniżej której dzieci będą posiadały domniemanie niezdolności do naruszenia prawa karnego;

b) w przypadku gdy jest to właściwe i celowe, stosowanie innych środków postępowania z takimi dziećmi, bez uciekania się do postępowania sądowego, pod warunkiem pełnego poszanowania praw człowieka i gwarancji prawnych.

- Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania (Dz.U. z 1989 Nr 63, poz. 378) wraz protokołem fakultatywnym (Dz.U. z 2007 r. Nr 30, poz.192), który nakazuje stworzenie Krajowego Mechanizmu Prewencji oraz Europejska Konwencja o zapobieganiu torturom oraz niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu (Dz.U. z 1995 r. Nr 46, poz. 238 ze zm.).
- Reguły NZ dotyczące ochrony nieletnich pozbawionych wolności (rezolucja 45/113), Wzorcowe Reguły Minimum NZ dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich (rezolucja 40/33), tzw. Reguły Pekinckie; Wskazania Narodów Zjednoczonych dotyczące zapobiegania przestępczości nieletnich, tzw. Wskazania Rijadckie (rezolucja 45/112) oraz szereg Rekomendacji Rady Europy w tym m.in. Rekomendacja R(87)20 w sprawie postępowania wobec nieletnich przestępców, Rekomendacja R(88)6 w sprawie postępowania wobec nieletnich przestępców pochodzących z rodzin emigrantów.

Dokumenty wymienione w tym punkcie nie mają charakteru wiążącego. Państwa powinny jednak dostosować ustawodawstwo wewnętrzne do Reguł i poddać kontroli stosowanie Reguł. Nie można przecenić ich znaczenia w krajach, które opierają wymiar sprawiedliwości nieletnich na poprawie i pracy z nieletnim w społeczności i dla społeczności, nie zaś na odpłacie i izolacji.

ad. 2/ ze względu na umieszczenie w placówce

- art. 48 i art. 72 Konstytucji RP,
- art. 25 Konwencji o prawach dziecka, który stanowi, iż Państwa-Strony będą uznawać prawo każdego dziecka, umieszczonego przez kompetentne władze w zakładzie w celach opieki, ochrony bądź leczenia w zakresie zdrowia fizycznego lub psychicznego, do okresowego przeglądu leczenia dziecka i wszelkich innych okoliczności odnoszących się do umieszczenia w zakładzie,
- szczegółowe wytyczne zawarte we Wskazaniach Narodów Zjednoczonych dotyczące zapobiegania przestępczości nieletnich, tzw. Wskazaniach Rijadckich (rezolucja 45/112), a także Wzorcowe Reguły Minimum NZ dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich (rezolucja 40/33), tzw. Reguły Pekinckie oraz Reguły NZ dotyczące ochrony nieletnich pozbawionych wolności (rezolucja 45/113) rozwijają ochronę praw grupy dzieci pozbawionych wolności. Nakazują w każdej sytuacji uznawać umieszczenie dziecka poza rodziną jako ostateczność i nadają szczególne znaczenie badaniu zasadności pobytu dziecka w placówce oraz pełnemu zabezpieczeniu praw takiego dziecka. Zasada, że umieszczanie nieletnich w zakładzie powinno być możliwe jedynie wtedy, gdy „żadna inna sankcja nie mogłaby zapewnić bezpieczeństwa publicznego” jest wspólna dla wszystkich wymienionych

dokumentów Narodów Zjednoczonych („Umieszczanie nieletnich w zakładzie należy traktować jako środek ostateczny i korzystać z niego tylko jeśli wymaga tego najlepiej pojęty interes umieszczanego, przy czym następować to powinno na możliwie najkrótszy okres. Kryteria upoważniające do tego rodzaju formalnej interwencji powinny być ściśle określone i obejmować wyłącznie sytuacje (...), gdy zachowanie dziecka lub młodej osoby powoduje dla niego lub dla niej poważne, fizyczne lub psychiczne zagrożenie, zaś ani rodzice, ani opiekunowie, ani sam nieletni lub agendy pracujące w środowisku otwartym nie mogą tego zagrożenia odwrócić inaczej, niż umieszczając nieletniego w zakładzie” - reguła 46 Wskazań Rijadzkich). Reguły NZ dotyczące ochrony nieletnich pozbawionych wolności zawierają szereg zaleceń dotyczących prowadzenia zakładów dla nieletnich (co do akt nieletnich; przyjęcia, rejestracji, przesunięcia i przeniesienia; klasyfikacji i rozmieszczenia; warunków bytowych i wyposażenia; nauki, przeszkolenia zawodowego i pracy; wypoczynku i wychowania fizycznego; posług religijnych; opieki zdrowotnej; informacji o chorobie, zranieniu lub śmierci; kontaktów ze światem zewnętrznym; środków przymusu bezpośredniego; postępowania dyscyplinarnego; inspekcji i skarg; powrotu do społeczeństwa). Reguły Pekińskie zwracają uwagę na skuteczne wykonywanie orzeczeń oraz konieczność upoważnienia władzy wykonującej orzeczenie do zmiany jego treści w miarę potrzeby, jak też podkreślają znaczenie pomocy w zakresie mieszkania, wykształcenia, szkolenia zawodowego i zatrudnienia oraz współpracy ze społecznością lokalną na rzecz nieletniego i jego rodziny. Wszystkie te dokumenty kładą one nacisk na problemy związane z reintegracją nieletnich opuszczających zakłady w społeczeństwie otwartym.

Współbrzmi to ze sformułowaną w art. 3 u.p.n. zasadą kierowania się w sprawie nieletniego jego dobrem „dążąc do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości nieletniego oraz zmierzając w miarę potrzeby do prawidłowego spełniania przez rodziców lub opiekuna ich obowiązków wobec nieletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny” (także - preambuła ustawy, art. 7 § 1 i art. 28 u.p.n.).

Działalność schronisk opiera się na przepisach:

- ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (t.j. Dz. U. z 2002 r. Nr 11, poz. 109 ze zm.)
- rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich (Dz.U. Nr 124, poz. 1359).

Odnoszą się do nich także, m.in:

- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2007 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. Nr 38, poz. 249)

- rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 grudnia 1998 r. w sprawie wykazu szkół, które prowadzą: minister właściwy do spraw wewnętrznych, Minister Obrony Narodowej i Minister Sprawiedliwości (Dz.U. Nr 162, poz.1134 ze zm.)
- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji roku szkolnego w szkołach w zakładach poprawczych i w schroniskach dla nieletnich (Dz.U. Nr 188, poz.1947)
- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 września 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad uczestniczenia w lekcjach religii i praktykach religijnych, korzystania z posług religijnych i organizacji pracy duszpasterskiej w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich (Dz.U. Nr 106, poz.1157)
- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 listopada 1997 r. w sprawie zakresu stosowania przepisów Kodeksu pracy o bezpieczeństwie i higienie pracy przy wykonywaniu pracy przez osoby przebywające w zakładach karnych lub w zakładach poprawczych. (Dz.U. Nr 154, poz.1012)
- rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 1 lutego 2005 r. w sprawie szczegółowych warunków i sposobu użycia środków przymusu bezpośredniego wobec nieletnich umieszczonych w zakładach poprawczych, schroniskach dla nieletnich, młodzieżowych ośrodkach wychowawczych i młodzieżowych ośrodkach socjoterapii (Dz.U. Nr 25, poz. 203).
- rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 kwietnia 2005 r. w sprawie szczegółowych zasad kierowania, przyjmowania, przenoszenia, zwalniania i pobytu nieletnich w publicznych zakładach opieki zdrowotnej (Dz.U. Nr 79, poz. 692)
- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 1983 r. w sprawie zasad i trybu postępowania w przedmiocie leczenia odwykowego osób uzależnionych od alkoholu, umieszczonych w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich (Dz. U. Nr 25, poz.112)
- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 maja 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu postępowania leczniczego, rehabilitacyjnego i reintegracyjnego w stosunku do osób uzależnionych umieszczonych w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich (Dz.U. Nr 93, poz.627)
- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 września 2001 r. w sprawie zakresu i trybu współdziałania zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich z Policją w wypadku zagrożenia bezpieczeństwa tych placówek (Dz.U. Nr 112, poz. 1205)
- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 listopada 1996 r. w sprawie określenia zasad dopuszczalności używania wyrobów tytoniowych w obiektach zamkniętych podległych Ministrowi Sprawiedliwości (Dz.U. Nr 140, poz. 658 ze zm.)

- rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 21 września 1999 r. w sprawie zasad wykonywania zadań przez inspektorów sanitarnych w odniesieniu do zakładów karnych, aresztów śledczych oraz schronisk dla nieletnich i zakładów poprawczych podległych Ministrowi Sprawiedliwości (Dz.U. Nr 82, poz. 927)
- ustawa z dnia 6 września 2001 r. o chorobach zakaźnych i zakażeniach (Dz.U. Nr 126, poz.1384 ze zm.).

Poddano analizie funkcjonujące w ośrodku dokumenty wewnętrzne, zatytułowane „Regulaminy związane z funkcjonowaniem internatu” :

1. Prawa i obowiązki wychowanki Schroniska dla Nieletnich i Zakładu Poprawczego w Warszawie - Falenicy wraz z fragmentem regulaminu określającym procedurę przyjęcia do ośrodka, możliwość pracy poza ośrodkiem, warunki wykonywania praktyk religijnych oraz prawa i obowiązki wychowanki (§24 i §25),
2. Regulamin przyznawania kieszonkowego wychowankom Schroniska dla Nieletnich w Warszawie - Falenicy,
3. Regulamin przepustek i urlopów,
4. Regulamin przyznawania kieszonkowego wychowankom Zakładu Poprawczego w Warszawie - Falenicy,
5. Regulamin korzystania z basenu w Schronisku dla Nieletnich i Zakładzie Poprawczym w Falenicy,
6. Podstawowe wyposażenia wychowanki Schroniska dla Nieletnich i Zakładzie Poprawczym w Warszawie - Falenicy (minimum),
7. Szczegółowe zasady posiadania i dysponowania pieniędzmi i przedmiotami wartościowymi oraz ubraniami, obuwiami, bielizną i innymi przedmiotami,
8. Regulamin służby nocnej Schroniska dla Nieletnich i Zakładu Poprawczego w Warszawie - Falenicy zwanego dalej „Ośrodkiem”,
9. Wykaz nagród dla wychowanek Zakładu Poprawczego w Falenicy wynikający z punktacji ocen pracy i zachowania w internacie,
10. (bez nazwy)Wykaz środków dyscyplinarnych, które może stosować dyrektor zakładu,
11. (bez nazwy)Wykaz nagród, które może przyznać dyrektor schroniska - z powołaniem podstawy prawnej,
12. Zasady ogólne związane z umieszczeniem wychowanki w izbie przejściowej
13. fragment Regulaminu dotyczący funkcjonowania internatu (§8 - §30); który w większości zawiera uregulowania wspólne dla schroniska i zakładu, a po części odrębne

Wymienione wyżej dokumenty są albo częścią obecnie obowiązującego Regulaminu, zatwierdzonego w dniu 11 października 2002 r. (przy czym poszczególne regulacje są różnorodnie - jak np. w przypadku dok. nr 12 zawierającego zasady ogólnie związane z umieszczeniem wychowanki w izbie przejściowej, którego treść zasadniczo powinna

odpowiadać §19, § 20, §21, §22 regulaminu oraz zał. nr 4 i 5), albo stanowią załączniki do Regulaminu (np. zał. nr 6 to dok nr 1, zał. nr 2 stanowi dok. nr 2, zał. nr 3 to dok nr 4, a zał. nr 8 to dok nr 3).

Dyrektor ośrodka prowadzi z Prezesem Sądu Okręgowego Warszawa Praga w Warszawie korespondencję w sprawie regulaminu. W dniu 17 lipca 2007 r., z uwagi na zaawansowane prace nad Kodeksem dla nieletnich, przedstawiono Prezesowi do zatwierdzenia jedynie aneks do Regulaminu (pismo ozn. DDR-329/07), przy czym wskazano konieczność nowelizacji. Natomiast przy piśmie z dnia 11 marca 2008 r. (ozn. DDR-89/08) przedstawiono do zatwierdzenia projekt znowelizowanego „Regulaminu Schroniska dla Nieletnich i Zakładu Poprawczego w Warszawie - Falenicy”.

Odpowiedź w sprawie dotychczas nie wpłynęła, zatem analiza nieobowiązujących jeszcze regulacji pozostaje poza zakresem przedstawianej Informacji.

Konieczne wydaje jedynie wskazanie, że - z uwagi na nietypową sytuację ośrodka, w którym współistnieją dwie placówki – możliwe jest opracowanie jednego regulaminu ośrodka, jednak regulacje odmienne dla schroniska powinny być zawarte w wyraźnie wyodrębnionych częściach regulaminu (przypomnienie, że zapisy regulaminu muszą być zgodne z przepisami ustawy i przepisów wykonawczych, wydaje się zbędne).

Obecna sytuacja w tym względzie powinna ulec jak najszybszej zmianie.

A. Prawo do nauki; ochrona pracy.

Wychowanki Schroniska mają możliwość ukończenia nauki w zakresie:

- V i VI kl. szkoły podstawowej (Szkoła Podstawowa nr 235),
- I- III kl. gimnazjum (Publiczne Gimnazjum nr 7),
- I-II kl. zasadniczej szkoły zawodowej (Zasadnicza Szkoła Zawodowa nr 235).

W szkołach uczy się w sumie 48 wychowanek (w schronisku i zakładzie przebywało w tym dniu łącznie faktycznie - 43 dziewcząt, ewidencyjnie 49). Aktualnie żadna z wychowanek nie uczęszcza do szkoły na zewnątrz na podstawie indywidualnej decyzji dyrektora.

Prowadzone są dwa kursy doskonalenia zawodowego obsługi kas fiskalnych wraz z obsługą komputera, finansowane z Europejskiego Funduszu Społecznego i realizowane przez Stowarzyszenie „Alter-ego”. Cieszą się one dużym zainteresowaniem - uczestniczy w nich 20 wychowanek. Możliwe było zorganizowanie, także z pieniędzy unijnych, kursu kosmetycznego i kursu bukieciarstwa.

Według przekazanych informacji: 3 wychowanki posiadają orzeczenie do kształcenia specjalnego, 4 wychowanki schroniska mają zdiagnozowane upośledzenie w stopniu lekkim (2 z nich decyzją sądu przebywają w Krajowym Ośrodku Psychiatrii Sądowej w Garwolinie), u 7 innych rozwój intelektualny jest poniżej przeciętnej. Diagnoza w schronisku trwa 6 tygodni, po czym wychowanki kierowane są na specjalistyczne badania w

Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej w Warszawie, gdzie wydawane jest orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego albo indywidualnego nauczania. Zdarza się też, że wychowanki przyjeżdżają z aktualnymi orzeczeniami.

Wychowanki ze zdiagnozowanym upośledzeniem umysłowym są objęte specjalnym programem nauczania, adekwatnym do ich możliwości intelektualnych.

Kierunki kształcenia zawodowego odpowiadają potrzebom rynku i zainteresowaniom dziewcząt. Bliskość Warszawy sprawia, że oferta ta może być urozmaicana. Niepokoi natomiast, że część nauczycieli zawodu nie podnosi swych kwalifikacji zawodowych.

Dziewczęta, z którymi rozmawiano, dobrze oceniały ofertę nauczania, z jaką się spotkały w szkole w schronisku. Przyznawały się do zwykle dwu lub trzymiesięcznej absencji szkolnej przed umieszczeniem w schronisku („nie chciało mi się”, „ciągle wagary z kolegami”), ale był też przypadek trzyletniego opóźnienia szkolnego.

Jedna z rozmówczyń podkreślała pożytek z indywidualnego tłumaczenia trudniejszych kwestii przez nauczycieli, inna wskazywała, że poziom nauczania jest wyraźnie obniżony („lepiej byłoby skończyć szkołę ogólną”).

Nauczycieli ocenili zgodnie - dobrze.

Nie było zastrzeżeń co do obciążenia porządkami na terenie ośrodka i podziałem dyżurów w grupach.

B. Prawo do opieki zdrowotnej i rehabilitacji

Opiekę zdrowotną nad dziewczętami sprawują czterej lekarze: internista (0,5 etatu), psychiatra (0,5 etatu), ginekolog (0,25 etatu), stomatolog (0,25 etatu) i pielęgniarka (1 etat). Ośrodek dysponuje ambulatorium, szpitalikiem (izolatka) i gabinetem stomatologicznym. Żadna z obecnie przebywających wychowanek nie jest chora zakaźnie (w ciągu 12 lat były 2 przypadki HIV i jeden żółtaczki typu C). Od stycznia do kwietnia br. z konsultacji i badań specjalistycznych poza ośrodkiem korzystało 15 wychowanek (w 6 przypadkach dotyczyło to problemów dermatologicznych, w 6 - stomatologicznych, 2 - psychiatrycznych i w 1 - ortopedycznych).

Dyrektor widzi potrzebę uzyskania 0,5 etatu dla pielęgniarki. Umożliwiłoby to wzbogacenie działalności profilaktycznej w zakresie ochrony zdrowia i fachową obsadę w soboty, niedziele i popołudniami.

Wychowanki, z którymi rozmawiano oceniały opiekę zdrowotną dobrze. Podkreślały, że pomoc uzyskuje się od razu.

Z jednej wypowiedzi wynikało, że zwleknięcie z decyzją o potrzebie konsultacji dermatologicznej doprowadziło niedawno do rozprzestrzenienia się świerzbu.

C . Prawo do informacji

Zgodnie z §86 w zw. z §57 ust. 1 pkt 3 rozporządzenia z dnia 17 października 2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich (dalej: rozporządzenia) wychowankom zapewnia się: „dostęp do informacji o obowiązującym w schronisku regulaminie, nagrodach i środkach dyscyplinarnych, ofercie resocjalizacyjnej zakładu”. Zasadę tę powtórzono w dokumencie wewnętrznym wymienionym wyżej w pkt. 1, który w cz. I jest powtórzeniem odpowiednich przepisów rozporządzenia. Pozostałe z wymienionych dokumentów umożliwiają zapoznanie się z prawami i obowiązkami wychowanków oraz zasadami pobytu w ośrodku, jednakże fakt, iż zapisy te nie są zawarte w jednym zintegrowanym dokumencie niewątpliwie temu nie służy:

- dokumenty nr 9 i 10 dotyczą tylko wychowanek zakładu, zaś dok. nr 11 - tylko schroniska; nieprecyzyjnie zaadresowane są zapisy dokumentu nr 3;
- część zapisów dotycząca tego samego zakresu - np. praw i obowiązków wychowanek, depozytu, przepustek - jest powielana w dwóch dokumentach, lub wzajemna relacja odmiennych regulacji jest niewłaściwie określona. W §30 pkt. 10 regulaminu ośrodka - dok. nr 13 wskazano, że szczegółowe zasady udzielania przepustek i urlopów określa regulamin przepustek i urlopów. Tymczasem tak zatytułowany dokument nr 3 zawiera przepisy rozporządzenia, które mają wyższą rangę, niż zapisy § 30 regulaminu ośrodka (wyjątkiem jest ostatni punkt 8 dokumentu nr 3, który powinien zostać przeniesiony do § 30 regulaminu ośrodka; zresztą mieści się w pkt 2 tego paragrafu).

Jednocześnie podkreślić trzeba, że - jak wyżej wskazano - nie ma wątpliwości co do potrzeby zmiany Regulaminu z 2002 r . i prowadzone są w tym kierunku niezbędne starania ze strony Dyrektora.

Nieletnie podały, że znają regulamin obowiązujący w placówce - podstawowe dokumenty dostępne są w salach mieszkalnych (4 rozmówczynie), u dyrektora lub kierowniczkii (1 ankietowana). Przeprowadzono z nimi szereg rozmów informacyjnych po przyjęciu do schroniska.

W placówce nie ma zorganizowanego samorządu, istnieją jednak formy samorządności na zasadach społeczności w grupach i klasach, przy czym ostatni głos należy do wychowawców (jedna z rozmówczyń sugerowała, że dorośli zbyt często forsują wygłoszone wcześniej zdanie nawet wówczas, gdy nowe okoliczności nakazywałyby jego zmianę).

Ustalono, że adresy instytucji powołanych do przestrzegania praw człowieka, w tym Rzecznika Praw Obywatelskich, będą w ośrodku ogólnodostępne - zgodnie z pkt III dok. nr 1 mogły być udostępniane przez Dyrektora na prośbę wychowanki (ograniczenie takie

jest niezrozumiałe - nie wynika z treści art. 66 § 3 u.p.n., ani też § 57 ust. 1 pkt 12 rozporządzenia z dnia 17 października 2001 r.).

D. Kontakty z rodziną

Ogólnie obowiązujące przepisy gwarantują nieletnim wychowankom ochronę więzi rodzinnych (§86 w zw. z §57 ust.1 pkt 8 rozporządzenia); schronisko obowiązane jest też udzielać nieletniemu pomocy w nawiązaniu kontaktów z rodzicami/opiekunami (§ 85 rozporządzenia). Funkcja ta wykonywana jest w Falenicy bardzo dobrze. Jedna z wychowanek stwierdziła, że dzięki personelowi schroniska po 12 latach zaczęła korespondować z ojcem, który już raz ją tu odwiedził; inna z kolei uznała, że bez wychowawców niemożliwe byłoby utrzymywanie kontaktów z siostrą przebywającą w rodzinie zastępczej.

Dyrektor, doświadczony praktyk, wskazuje potrzebę zmiany § 68 ust.1 rozporządzenia. Przepis ten wprowadza dla poszczególnych rodzajów zakładów poprawczych kilkumiesięczne okresy, przed upływem których nie może być udzielana nowoprzyjętym wychowankom przepustka z zakładu. Zapis ten jest nieracjonalny i krzywdzący nieletnich, którzy trafiają do zakładu wprost ze schroniska, gdzie korzystali z przepustek. W takiej sytuacji podstawą powinna być ocena zachowania na przepustkach ze schroniska. Poprzednie rozporządzenie dawało taką możliwość, obecny zapis jest antywychowawczy i wywołuje u nieletnich przenoszonych ze schronisk bunt.

Uregulowania dotyczące przepustek i odwiedzin, zawarte w dokumentach wewnętrznych, nie są precyzyjne. W przepisach, które ogólnie obowiązują, wychowanki schroniska i wychowanki zakładu nie są traktowane w tym zakresie identycznie.

Zasady odwiedzin uregulowane są w § 29 regulaminu ośrodka - dok. nr 13 (w odpowiadającym zakresie § 31 Regulaminu z 2002 r. nie ma pkt 5, pkt 6a i pkt 10). Rodzice przyjmowani są także poza wyznaczonymi dniami i godzinami.

Zapisy zawarte w § 29 pkt 8 i 9 regulaminu (dok. nr 13) budzą wątpliwości co do zgodności z art. 66 § 4 u.p.n. o treści: „*Dyrektor zakładu, placówki lub schroniska, o których mowa w § 1, może ograniczyć lub zakazać kontaktów nieletniego z osobami spoza zakładu, placówki lub schroniska dla nieletnich wyłącznie w przypadku, gdy kontakt ten stwarzałby zagrożenie dla porządku prawnego, bezpieczeństwa zakładu, placówki lub schroniska bądź może wpłynąć niekorzystnie na przebieg toczącego się postępowania lub proces resocjalizacji nieletniego*”. Dotyczy to także art. 66 § 5 u.p.n. (przy czym, co do zgodności z tym przepisem jak i przepisami innych ustaw, m.in. ustawy o ochronie danych osobowych, należy również ocenić zapisy pkt 4, 5, 6, 6a i 7 regulaminu). Ponadto treść art. 66 § 4 u.p.n. powinna być udostępniona nieletnim wychowankom.

Wszystkie dziewczęta, z którymi rozmawiano, nie sygnalizowały jakichkolwiek trudności w kontaktach z rodziną ze strony ośrodka. Przeciwnie, część z nich wskazywała na pomoc, jakiej doznają (zdarzają się np. przypadki, gdy dziewczęta szukają ochrony i wyjaśnień z uwagi na to, że kontakty powodują u nich traumę).

Dyrektor zauważa znaczną poprawę klimatu funkcjonowania ośrodka w najbliższym sąsiedztwie - za ogrodzeniem nie ma mężczyzn narzucających się dziewczętom i innych amatorów wrażeń.

E. Prawo do rekreacji i wypoczynku

Ośrodek dysponuje dobrymi warunkami do uprawiania sportów grupowych. Dziewczęta spędzają na powietrzu, o ile pozwala na to pogoda, bardzo dużo czasu wolnego. W czasie upałów mogą chlapać się w baseniku. Dziewczęta jeżdżą na skałki, na basen.

Pytane o dostęp do zajęć na powietrzu nieletnie odpowiadają, że jest to codzienny obowiązek wychowawców, sytuacja jest zatem znacznie lepsza, niż w innych zakładach, gdzie zdarza się stosowanie zakazów wychodzenia poza budynek wobec nieletnich (RPO – 576085-VII-1106-07). W Falenicy także nieletnie przebywające w izbie przejściowej mają zabezpieczone prawo codziennego przebywania na świeżym powietrzu (pkt 14 dok. nr 12). Z wypowiedzi nieletnich wynika, że nie zdarzają się przypadki zatrzymywania w budynku („ewentualnie jesteśmy bardziej obserwowane przez wychowawców”).

Są też koła zainteresowań. Biblioteka ośrodka (otwarta 2 razy w tygodniu) została skatalogowana i uporządkowana przez nowoprzyjętego pracownika. Jest tu 700 pozycji (książki i kasety). Aktualnie 32 wychowanki korzystają z księgozbioru.

Dziewczęta dobrze oceniają sytuację w tym zakresie.

F. Swoboda wyznania

Opiekę duszpasterską nad ośrodkiem sprawują Księża Jezuici - są regularne msze w niedziele i święta. Księża prowadzą też zajęcia plastyczne, grają w piłkę, organizują konkursy (np. w rocznicę śmierci papieża Jana Pawła II), uczestniczyli też w zajęciach muzycznych i teatralnych. Niedaleko jest Dom Jezuitów, gdzie dziewczęta są zapraszane na ciekawe imprezy (bez rozważań religijnych). Księża Jezuici nie oczekując opłaty chrzczą wychowanki i ich dzieci, udzielają I komunii. Służą nieocenioną pomocą w zapewnieniu opieki wychowankom opuszczającym ośrodek - jeżdżą nawet do domów, aktualnie w ramach pomocy w usamodzielnieniu opłacają przez rok mieszkanie dziewczynie, która urodziła bliźnięta. Jesienią odbędzie się bierzmowanie 24 wychowanek.

W ośrodku działa też koło religijne z inspiracji samych wychowanek - po pobycie na rekolekcjach zaczęły stałe spotkania, układały program wyjazdów (Łagiewniki, Barczewo).

G. Ochrona przed poniżającym traktowaniem i karaniem (środki dyscyplinarne i nagrody; izba przejściowa; środki przymusu bezpośredniego).

Katalog środków dyscyplinarnych zawarty w § 94 (i § 71) rozporządzenia, wraz z określonymi tam przesłankami ich stosowania, przeniesiony został do dokumentu nr 10; katalog nagród z § 91 rozporządzenia - do dokumentu nr 11.

Niezależnie od tego istnieje system punktowy oceny zachowania w internacie - dokument nr 9 zawiera wykaz stosowanych nagród, wynikający z punktacji ocen pracy i zachowania w internacie (Regulamin ośrodka z 2002 r. nie zawiera informacji o stosowanych nagrodach i środkach dyscyplinarnych). Kryteria oceny nauki, pracy i zachowania zawarte są w §26 regulaminu (pkt 9 wykaz pozytywnych zachowań i pkt 10 wykaz negatywnych zachowań), tj. dok. nr 13. Odpowiednio uszeregowane nagrody, w postaci określonej w rozporządzeniu, otrzymuje się za kolejne wnioski pochwalne. Udostępnione dokumenty wewnętrzne nie przewidują podobnej gradacji środków dyscyplinarnych (z wypowiedzi Dyrektora wynika, że często stosuje się ich zawieszanie). Istotą systemu jest oddziaływanie przez niewielkie, a znaczące dla nieletnich w ośrodku, nagrody rzeczowe i finansowe. Zdaniem Dyrektora system ten pozwala na konsekwentne korygowanie zachowania nieletnich oraz reagowanie na lżejsze przewinienia wychowanków w sposób, który nie powoduje dla nich poważnych konsekwencji (w przeciwieństwie do środków dyscyplinarnych, zwłaszcza - powiadomienia sądu o niewłaściwym zachowaniu się nieletniego).

Podstawowe wykorzystanie izby przejściowej przy przyjmowaniu nieletniego do zakładu lub schroniska, ucieczce, niepowrocie i przeniesieniu z innej placówki, określają §44 i §51 rozporządzenia. Paragraf 25 ust.1 pkt 4 rozporządzenia daje podstawę do stosowania takiego środka w zakładzie poprawczym również „dla zapewnienia bezpieczeństwa i porządku” - pod warunkiem, że dyrektor czyni to na czas określony. Skoro normodawca wprowadza taką instytucję w zakładzie (niezależnie od merytorycznej oceny takiego rozwiązania), pominięcie w tym przepisie możliwości stosowania jej w schronisku wydaje się przeoczeniem, które warto jak najszybciej usunąć. Aktualnie izba przejściowa stosowana jest w takim charakterze, bez podstawy prawnej, w schronisku w Falenicy (dok. nr 12 - pkt 2 ppkt 3-6), a być może także w innych schroniskach .

Izba przejściowa przejmuje także rolę izby izolacyjnej w przypadku konieczności stosowania takiego środka przymusu bezpośredniego. W dok. nr 12 brakuje informacji o tej możliwości oraz odniesienia do przepisów regulujących okoliczności, w jakich może to nastąpić. Zapisy takie zawiera natomiast Regulamin z 2002 r. (§ 22) oraz zał. nr 5 do Regulaminu zatyt. „Zasady ogólne związane z umieszczeniem nieletniej w izbie izolacyjnej”. Niestety, nie są one zgodne z obowiązującym rozporządzeniem z dnia 1

lutego 2005 r. w sprawie(...) środków przymusu (...). Wskazane wydaje się również dodanie zapisu, że nieletnia, wobec której stosuje się taki środek (jak również nieletnia umieszczona w izbie na podstawie wskazanej w § 25 ust. 1 pkt 4 rozporządzenia), nie może przebywać w niej razem z nieletnią umieszczoną w schronisku pierwszy raz.

W latach 2006 -7 nie było w ośrodku żadnego przypadku stosowania środków przymusu. W dniu 23.01.08 r. zastosowano wobec nieletniej umieszczenie w izbie i kaftan bezpieczeństwa. Z księgi ewidencji wynika, że przebywała tu 9 dni, do 31.01.08 r. Protokół zastosowania środka przymusu zawiera podstawowe informacje (opis okoliczności zastosowania środka, badanie lekarskie, dane osób odwiedzających). Na podstawie tych danych trudno ocenić, czy spełnione były warunki określone w art. 95 a §2 i §5 u.p.n. i czy przestrzegane były dodatkowe rygory umożliwiające stosowanie kaftana (§ 10 ust.1 rozporządzenia z 1 lutego 2005 r.).

Przeanalizowano też stosowanie izby przejściowej „dla zapewnienia bezpieczeństwa i porządku w zakładzie”. W roku 2008, do końca kwietnia, było 11 takich przypadków na 31 wszystkich umieszczeń w izbie. Uzasadnieniem 4 z nich był powrót pod wpływem alkoholu (choć, prawdopodobnie, o czasie); innych 4 - agresja, z czego w 3 przypadkach wobec personelu; 1 - potrzeba wyciszenia w związku z niesubordynacją i kłótnością. W pozostałych 2 przypadkach trudno ustalić przyczynę umieszczenia z uwagi na enigmatyczność opisów. Na ogólnikowość opisów uzasadnienia zatrzymania nieletnich w izbie przejściowej w dokumentacji wskazywała sędzia nadzorująca placówkę w sprawozdaniu z ostatniej wizytacji.

Bez szczegółowych informacji nie można także ocenić, na ile celowe jest wyodrębnianie takiej „dodatkowej” funkcji izby przejściowej. W przypadkach powrotów wychowanek pod wpływem alkoholu izba stosowana jest w zasadzie zgodnie ze swą zasadniczą funkcją. W przypadkach agresji wobec personelu lub koleżanek zasady jej stosowania nie są jasne - takie umieszczenie w istocie wydaje się być traktowane jak środek przymusu bezpośredniego (zwłaszcza, gdy nie jest jasne, czy przy stosowaniu takiego środka respektowane byłyby zapisy ustawy, zakazujące stosowania środków przymusu jako kary i wymagające, aby umieszczenie w izbie izolacyjnej było wykorzystywane wyłącznie dla przeciwdziałania usiłowaniu targnięcia na życie lub zdrowie własne nieletniego lub innej osoby).

Paragraf 25 ust.1 pkt 4 rozporządzenia dopuszcza również, dla zapewnienia bezpieczeństwa i porządku w zakładzie, umieszczanie nieletnich „w oddzielnym pomieszczeniu mieszkalnym”. Z niezrozumiałych względów obowiązujące przepisy nie przewidują dokumentowania takich przypadków.

Ponadto, w części zatytułowanej „uwagi wnioski i spostrzeżenia kontrolujących” w księdze ewidencji wychowanek zatrzymanych w izbie przejściowej, osoby wizytujące wychowanki pozostawiają zapisy, w których nie ma informacji o charakterze prowadzonych

oddziaływań (rozmowy z psychologiem, stosowana terapia, badania lekarskie). Ważne dla udokumentowania przebiegu odosobnienia wychowanki byłoby również podanie funkcji (zawodu) wizytującego, nie tylko imienia i nazwiska.

Wobec nieletnich wychowanek od początku 2008 r. do dnia wizyty zastosowano 140 nagród i 80 środków dyscyplinarnych (w 2007 r., odpowiednio, 385 nagród 221 środków).

Nieletnie stwierdziły, że znają katalog kar. Za najgorszą karę niemal zgodnie uważały powiadomienie sądu o niewłaściwym zachowaniu się (tylko jedna - powiadomienie rodziców). Wszystkie dziewczęta dobrze oceniały zasady karania funkcjonujące w placówce - wyjątkiem była jedna, wobec której zimą zastosowano środek przymusu, choć i ona nie oceniała ich jako złe, tylko jako „znośne”.

Żadna z wychowanek nie zgłaszała żadnych pretensji co do sposobu traktowania ich w ośrodku. Dziewczęta bardzo dobrze oceniały swoich wychowawców.

H. Ochrona przed patologią

Z informacji przekazanych przez Dyrektora ośrodka wynika, że nie istnieje w nim tzw. drugie życie, choć zdarzają się próby zdominowania personelu i manipulacji. W jego opinii doświadczenie wskazuje, że drugie życie pojawia się, gdy istnieje konflikt w kadrze.

Obecnie nie ma problemu przemykania narkotyków. Wrywkowo, za zgodą nieletnich, są robione testy (Dyrektor nie pamięta przypadku odmowy).

Zdarzają się przypadki nadużywania przez wychowanki alkoholu przed powrotem z przepustki. Poważny problem uzależnienia dotyczy jednej z wychowanek - próba skierowania na przymusowe leczenie była nieudana z uwagi na odmowę sądu. Dziewczyna odmawia dobrowolnej terapii.

Emocjonalność wychowanek związana z wiekiem powoduje, że problemem są zachowania lesbijskie. Dotyczy ich zapis jednego z podpunktów § 26 pkt 10 regulaminu ośrodka. W tych przypadkach kadra stara się przede wszystkim o odseparowanie dziewcząt.

Zdarzają się drobne samouszkodzenia związane z zadrapaniami, cięciami, tatuażami. W 2007 r. w schronisku było 16 takich przypadków. Z pewnością nie wszystkie z nich można zaklasyfikować jako wypadki nadzwyczajne. W ub. r. były 2 ucieczki ze schroniska (od lat praktycznie 100% ucieczek dotyczy schroniska, nie zakładu).

Rozmówczynie twierdziły, że w schronisku czują się bezpiecznie, choć zdarzają się różnice poglądów i kłótnie i na początku każda traktowana jest z ostrożnością. Nie ma przemocy.

I. Warunki socjalno - bytowe

a) mieszkaniowe

Stan techniczny budynku jest dobry. Pomieszczenia mieszkalne są cyklicznie doposażane i remontowane. Mają różny standard, tradycyjnie - lepszy w grupach, w których wychowanki dłużej przebywają. Daje się zauważyć troskę kadry Ośrodka, aby były one urządzone funkcjonalnie i jak najlepiej zabezpieczały potrzeby dziewcząt. Pomieszczenia wszystkich grup były czyste i panował w nich porządek. Należy zadbać, aby prysznice we wszystkich łazienkach zapewniały dziewczętom minimum prywatności (zainstalowanie zasłon) .

Nieletnie dobrze oceniają warunki w ośrodku. Nie było żadnych uwag dotyczących mycia się i kąpieli, a także prania i przechowywania bielizny i odzieży.

b) wyżywienie

Dzienna stawka żywieniowa od 1 października 2001 r. wynosi 8,60 zł. Planowane jest jej zwiększenie do ok. 11 zł.

Nie było uwag dotyczących wyżywienia. Wszystkie nieletnie oceniły jedzenie jako bardzo dobre.

c) możliwości wsparcia materialnego wychowanków

Decyzją dyrektora wychowankowi schroniska, który znajduje się w trudnej sytuacji materialnej, może być przyznane kieszonkowe (§ 88 rozporządzenia). Wychowanki określają je jako „socjalne” i odróżniają od kieszonkowego otrzymywanego w zakładzie, które dostaje każdy wychowanek zakładu i które jest ściśle uzależnione od otrzymywanych średnich, zgodnie z zapisami dok. nr 4.

J. Przygotowanie do samodzielnego życia w środowisku otwartym.

Bardzo ważną „pozastatutową” działalnością placówki jest wspieranie wychowanków, które opuściły zakład. Po zwolnieniu dziewczęta nie tylko często telefonują, ale przyjeżdżają z pytaniami o poradę, pomoc, dojeżdżają do szkoły w ośrodku (nawet 2 lata), szukają opieki lekarskiej, wsparcia w uzyskaniu jakiegoś pomieszczenia. Z różnych względów zwracają się ze swoimi sprawami tu, nie do instytucji pomocowych (procedura usamodzielnienia jest taka, że aby otrzymać pomoc trzeba być zwolnionym, poza tym pojawia się nowa osoba, a nawet kilka, które się tym zajmują i w zasadzie dopiero obiecują

załatwić to, co jest już potrzebne). Ponieważ w ośrodku uzyskują pomoc natychmiast - o każdej porze dnia i nocy, mają poczucie bezpieczeństwa i nie wstydzą się mówić o swoich problemach bywa, że zwracają się o pomoc tylko tu. W efekcie zwykle były wychowawca lub psycholog koordynuje usamodzielnianie. On zresztą wie najlepiej, czego powinien wymagać, gdy pomaga usamodzielniającej się wychowance.

Część wychowanek wychodzi „donikąd” (ok.10% wychowanek ma przeszłość „placówkową”), nierzadko z dziećmi. Konieczna jest współpraca z organizacjami obywatelskimi - trzeba wychowankom pomagać (w zbudowanym przez wychowanków ośrodku przy Lnianej umieszczono 7 dziewcząt) i motywować je (fundacja „Wybieram wolność”). Nieoceniona jest pomoc Kościoła.

Wnioski:

1. Warunki wychowawcze stworzone w ośrodku są znakomite. Potwierdzają to wypowiedzi dziewcząt. Jeszcze lepszym świadectwem jest więź wychowanek z ośrodkiem utrzymująca się po jego opuszczeniu oraz zaufanie, jakim darzą wychowawców i Dyrektora. Dorobek ośrodka budzi szacunek. Zebrane doświadczenia powinny być wykorzystywane w pracach nad zmianami przepisów i reformą ustawodawstwa dla nieletnich.
2. Warunki bytowe, opieka lekarska i socjalna, pomoc ze strony ośrodka są dobrze oceniane przez dziewczęta. Także umiejętna, długoletnia współpraca z podmiotami zewnętrznymi (Kościołem, organizacjami obywatelskimi) sprawia, że wychowanki uzyskują poczucie bezpieczeństwa i motywację do zmiany.
3. Wspólne funkcjonowanie dwóch, w istocie odmiennych placówek rodzi problemy. Konieczne jest uporządkowanie statutów tak, by wychowanki obu mogły otrzymać niebudzący wątpliwości przekaz o ich prawach, obowiązkach i zasadach funkcjonowania ośrodka (jednak z odmiennościami, które dotyczą schroniska i zakładu). Obecnie w sferze praktyki przekaz ten jest lepszy, niż w sferze zapisów dokumentów wewnętrznych - informacje te są lepiej wyjaśniane wychowankom, niż zostały zapisane (szczegółowe uwagi w zawarto w tekście Informacji). Niezależnie od tego sytuacja współistnienia „pakietu” i Regulaminu z 2002 r. nie może być przedłużana.
4. Niezbędne jest przeprowadzenie planowanych inwestycji, które mają na celu osiągnięcie wymaganych standardów i poprawę warunków w ośrodku (kuchnia, strych). Nie można przy tym zaniedbać spraw, które z pozoru wydają się mniej ważne, jak np. poprawa bezpieczeństwa na dwóch boiskach ze zniszczoną nawierzchnią.

Wnioski ogólne

1. Konieczne jest usunięcie lub zmiana regulacji zawartej w § 25 ust. 1 pkt 4 rozporządzenia w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich.
Izba przejściowa powinna spełniać swoją rolę „słuzę”, zaś izolacyjna - rolę środka przymusu bezpośredniego, ściśle dozowanego w konkretnym przypadku, stosownie do potrzeby. Zapis o możliwości umieszczenia nieletniego w izbie przejściowej dla zapewnienia bezpieczeństwa i porządku w zakładzie, który dodatkowo umożliwia w zasadzie nieudokumentowane umieszczenie nieletniego „w oddzielnym pomieszczeniu mieszkalnym” z tych samych, zbyt ogólnie zresztą określonych powodów, zmniejsza ochronę przed ukrytym karaniem. Takiemu karaniu za pomocą typowych instrumentów przymusu, w tym izolacji, chciał zapobiec ustawodawca wprowadzając w art. 95a u.p.n. szereg wymogów związanych ze stosowaniem środków przymusu bezpośredniego. Również Reguły NZ dotyczące ochrony nieletnich pozbawionych wolności (rezolucja 45/113) wyraźnie zakazują stosowania izolacji jako środka dyscyplinarnego („Wszelkie środki dyscyplinarne polegające na okrutnym, nieludzkim lub poniżającym traktowaniu, w tym kary cielesne, umieszczenie w celi pozbawionej światła, przetrzymywanie w izolatce (...) powinny być bezwzględnie zabronione ...” - reguła 67) . Podkreślić trzeba, że przymus stosowany bez podstawy prawnej lub z naruszeniem prawa staje się przemocą (przymus to zalegalizowana i ograniczona do przypadków najwyższej konieczności przemoc). Z tych względów, także w świetle Krajowego Mechanizmu Prewencji, problem właściwego unormowania zasad legalnego odseparowania nieletniego wymaga rozważenia: niezbędne jest albo usunięcie omawianego rozwiązania z przepisów ogólnie obowiązujących, albo też zapisanie go w sposób, który umożliwi respektowanie praw nieletnich (- odseparowanie nieletniego za jego zgodą, - w celu wyciszenia czy przeprowadzenia szczególnego rodzaju terapii, - precyzyjnie dokumentowane, - stosowane zarówno w zakładzie, jak i w schronisku).
2. Inne sygnały o potrzebie zmian obowiązujących przepisów pośrednio dotyczą zakresu objętego Informacją (pkt a) i nie wiążą się z sytuacją w schronisku w Falenicy (pkt b):
  - a) pierwszy z nich dotyczy § 68 ust.1 rozporządzenia, który został omówiony szczegółowo w pkt. D Informacji,
  - b) drugi - konieczności wprowadzenia przepisu gwarantującego nieletnim codzienne przebywanie na świeżym powietrzu. Stosowana w niektórych zakładach metoda ochrony wychowanków przed ucieczką bądź samoagresją poprzez zakaz wychodzenia poza budynek, nie tylko nie jest przewidziana w przepisach i sprzeczna z powołanymi na wstępie standardami ochrony praw

nieletnich, ale nie mogłaby być stosowana nawet w stosunku do dorosłych, niebezpiecznych przestępców. Zjawisku temu należy jak najszybciej przeciwdziałać.

3. Działania na rzecz byłych wychowanków nie mogą być pozaprawne, muszą znaleźć miejsce w obowiązujących przepisach. Prawdopodobnie, skala tego zjawiska jest niezależna od typu zakładu czy schroniska i miejsca jego położenia, choć silniej może występować w ośrodkach dla dziewcząt.
4. Wskazane wydaje się przeprowadzenie - siłami nadzoru resortowego - przeglądu obowiązujących regulaminów schronisk i zakładów. Zawarte w nich regulacje dotyczące praw i obowiązków nieletnich, zasad karania i nagradzania, stosowania środków przymusu bezpośredniego powinny dawać nieletnim jednoznaczny przekaz i nie mogą być sprzeczne z ogólnie obowiązującymi przepisami.

dr Grażyna Krzyżanek - Warszawa

G. Krzyżanek
główny specjalista